

Лекція *12*

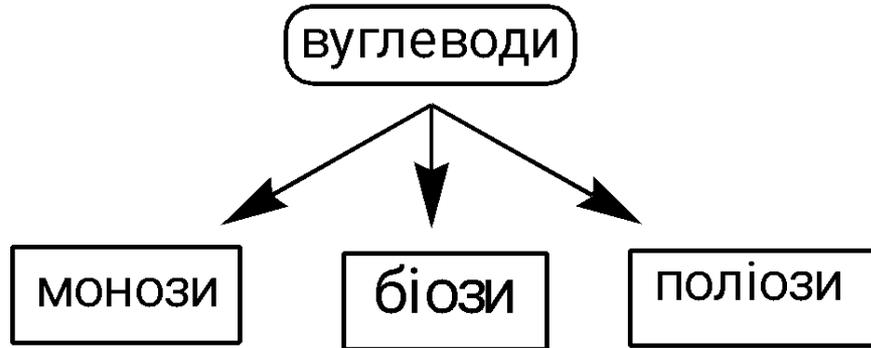

Вугдеводи. Моносахариди.

ВУГЛЕВОДИ

Загальна формула $C_n(H_2O)_n$

Класифікація

моносахариди дисахариди полісахариди

Монози

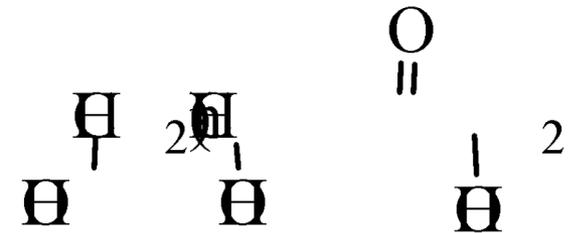
Класифікація

Альдози (поліоксиальдегіди)

$n=3-5$

Кетози (поліоксикетони)

За числом атомів вуглецю альдози і кетози діляться на триози (три атоми вуглецю), тетрози (чотири атоми вуглецю), пентози (п'ять атомів вуглецю), гексози (шість атомів вуглецю) і гептози (сім атомів вуглецю).

Альдози, що мають п'ять атомів вуглецю називаються **альдопентозами**. Кетопентози можуть бути **кетопентозами** і **кетогексозами** і кетогептозами. Кетогексози йдуть пентози і гептози.

Монози існують у двох формах: лінійній та циклічній. Для опису їх будови використовують формули Фішера та проекції Хеуорса.

Монози можуть бути **альдопентозами**, **кетопентозами**, **кетогексозами** і **кетогептозами**. Кетогексози, далі

можуть бути **оксоформі**) і **циклічній**. Для опису їх будови використовують формули Фішера (для лінійної

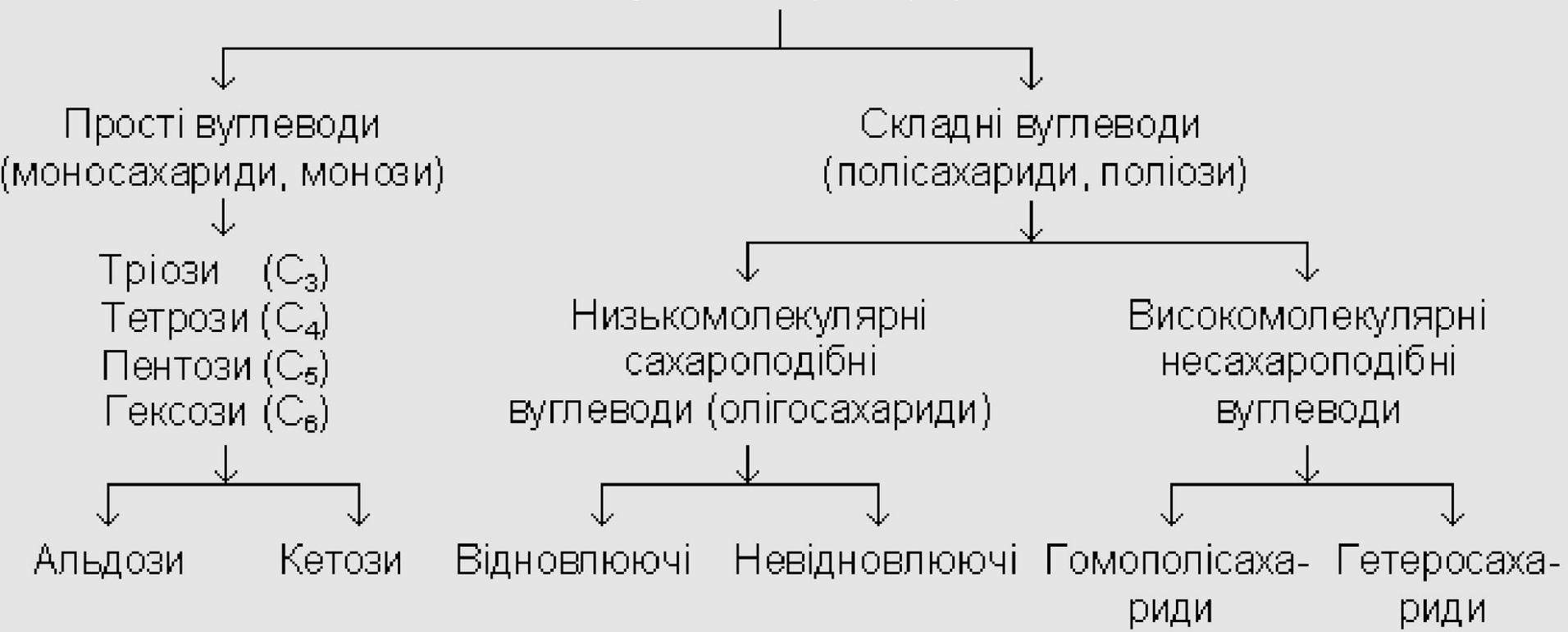
форм) виник тому, що відомі монози можна розглядати як сполуки

Термін "вуглеводи" (запропонований на той час представниками науки) виведений з вуглецю ("вугілля") з водою.

С

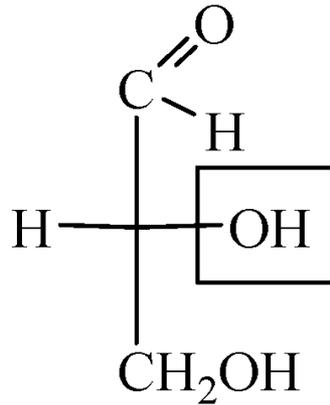
В подальшому, з розвитком науки, втрачена початковий зміст. Так як оцтова кислота відповідно з таким визначенням є вуглевод: $\text{CH}_3\text{COOH} = \text{C}_2(\text{H}_2\text{O})_2$, а ряд вуглеводів взагалі не відповідає указаному складу, наприклад: дезоксигексоза ($\text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_5$).

Вуглеводи (сахари)

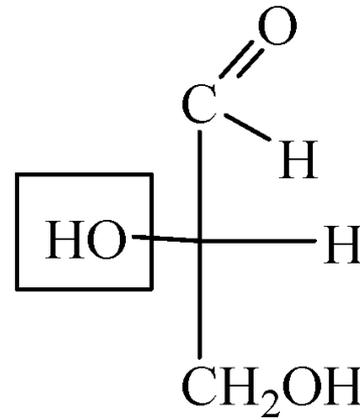

Лінійні форми моноз

Описують *D* і *L* – ряди моноз. Приналежність до ряду визначають, порівнюючи конфігурацію хірального центру (найбільш віддаленого від карбонільної групи) з *D*- и *L* – гліцериновими альдегідами, тобто монози розглядаються як похідні гліцеринового альдегіду.

D-гліцериновий
альдегід

L-гліцериновий
альдегід

Таблица. Ряд D-альдоз

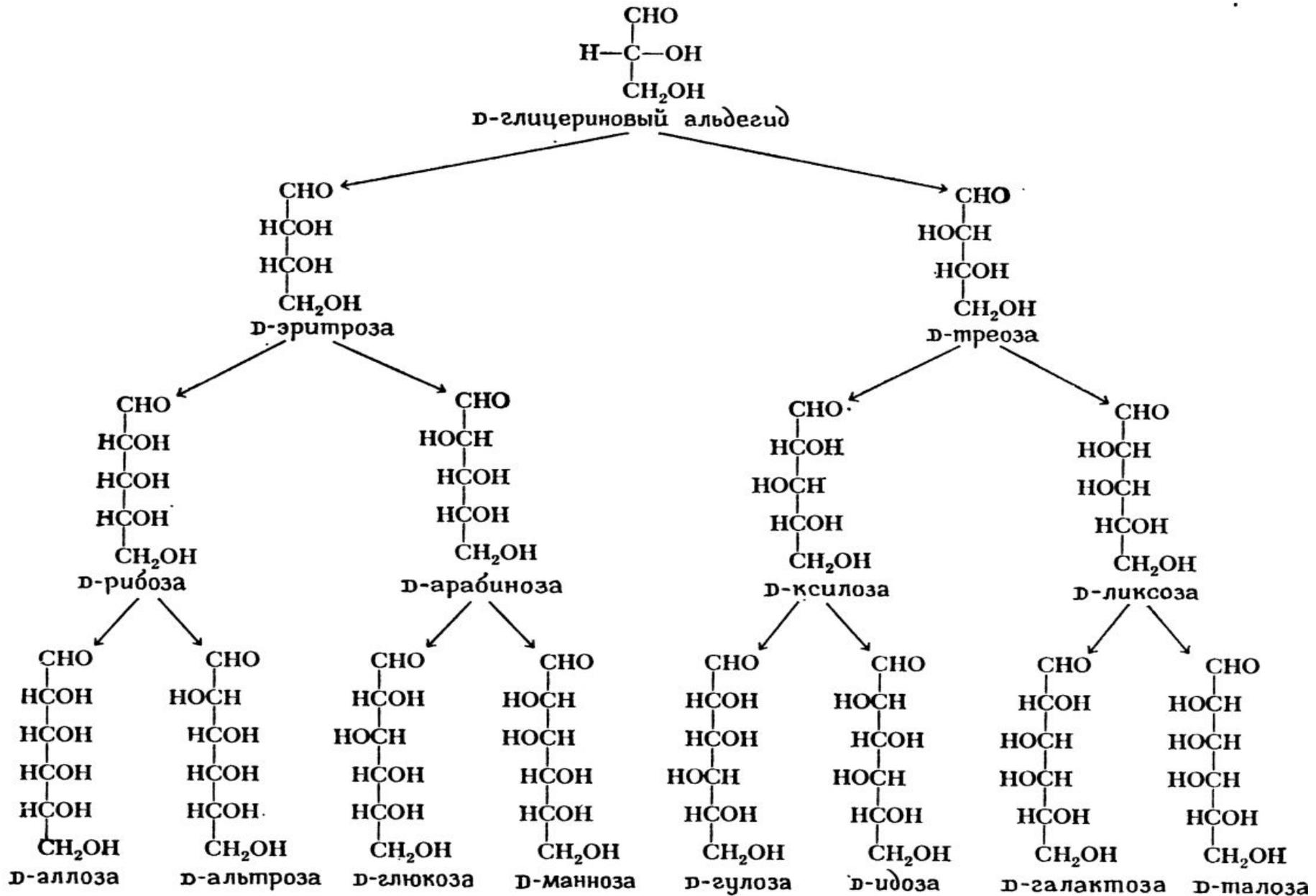
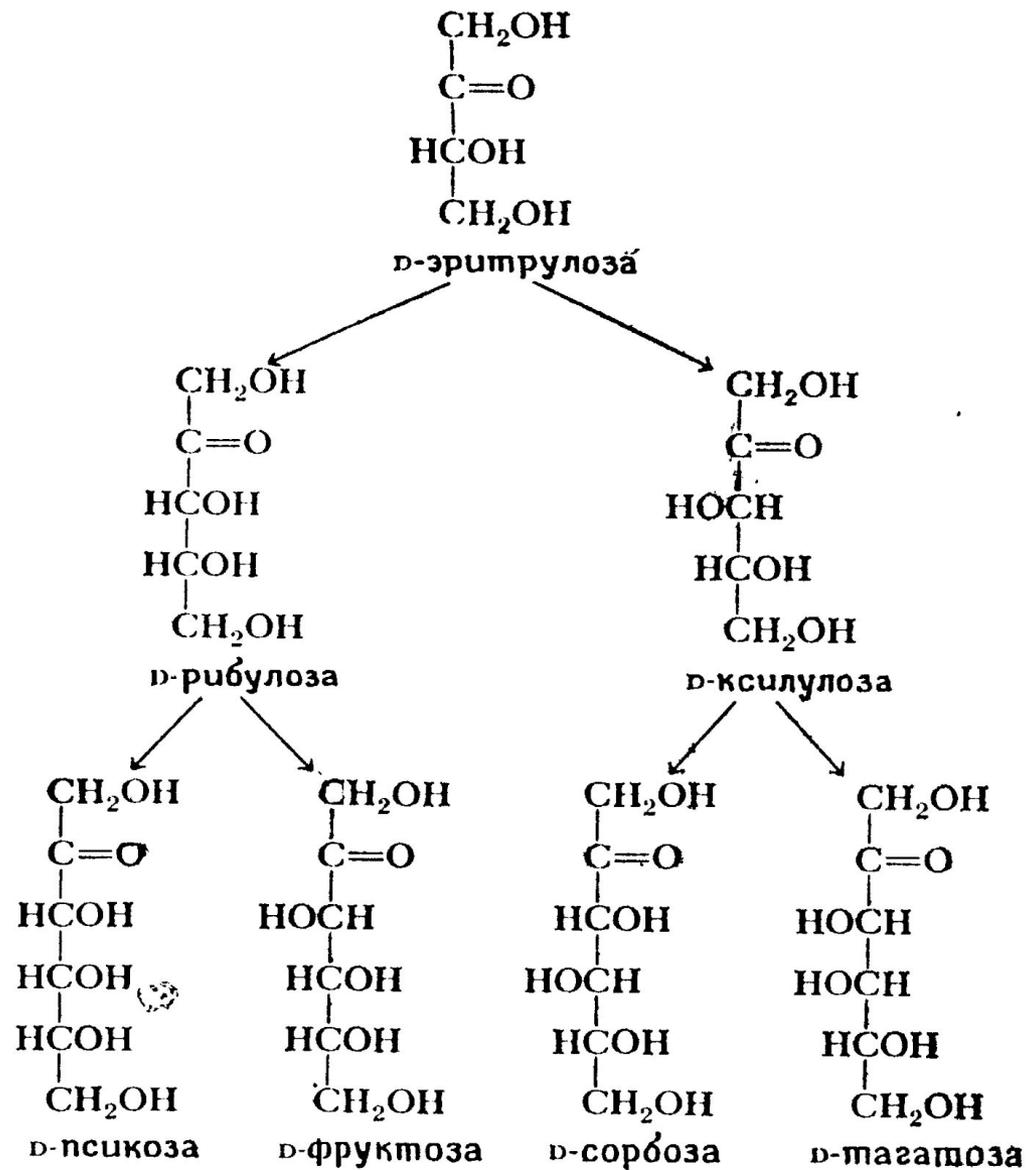
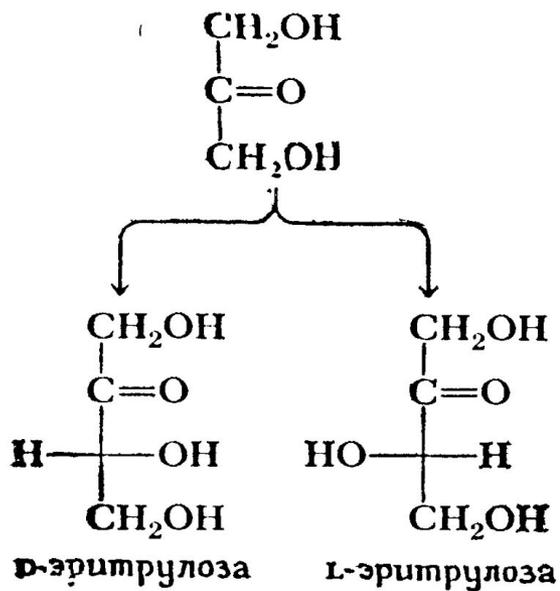

Таблица. Ряд *D*-кетоз.

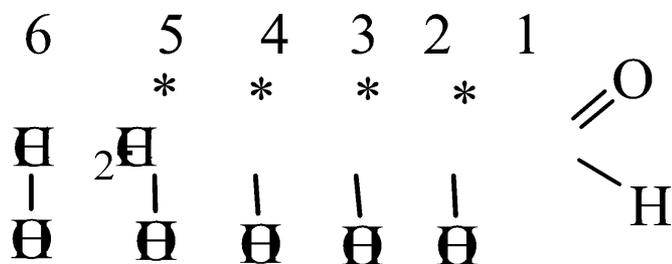

Окремі моносахариди звичайно мають тривіальні назви з суфіксом **-оза**, наприклад, **глюкоза, маноза, фруктоза, рибоза**. Відповідно до пропозиції IUPAC, назву моносахаридів часто скорочують до перших трьох літер їх тривіальної назви, наприклад, маноза позначається як **Man**, фруктоза - **Fru**, рибоза - **Rib**. Виняток робиться для глюкози, яку в міжнародній літературі позначають **Gluc**.

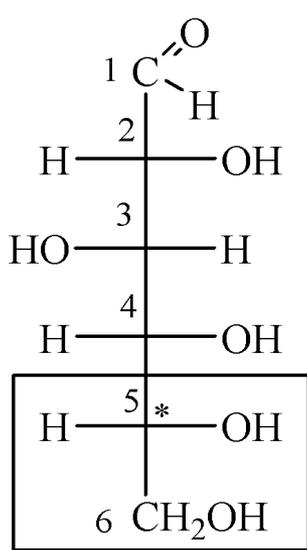
Моносахариди, які мають альдегідну групу, позначають префіксом **альдо-**, а сполуки з кетогрупою мають префікс **кето-**. За цією системою гліцеринний альдегід (2,3-діоксипропаналь) носить назву **альдотриози**, а 1,3-діоксиацетон (1,3-ді-оксипропанон-2) називається **кетотриозою**. Глюкоза, як представник альдегідо-сахарів з шістьма атомами кисню належить до групи альдогексоз.

Будова альдогексоз

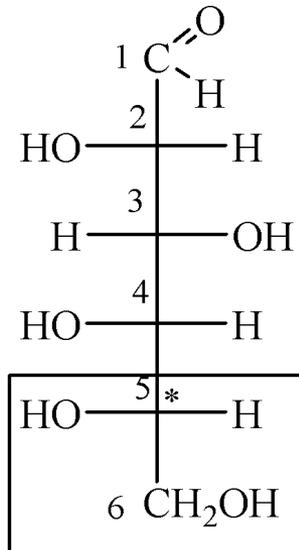
Загальна формула

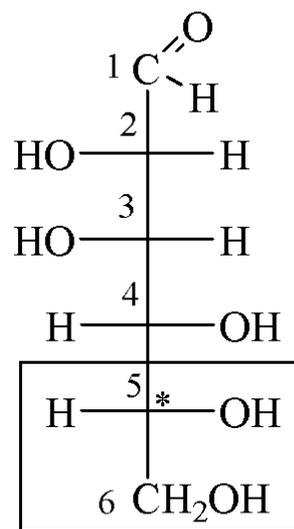
Чотири асиметричних атоми вуглецю C^* , $2^4=16$ стереоізомерів, 8 D,L пар (звідси 8 енантіомерних пар в таблиці альдогексоз). Найбільше поширеною в природі є D-глюкоза.

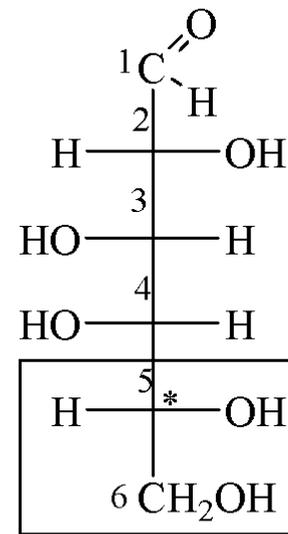
D-глюкоза

L-глюкоза

D-маноза

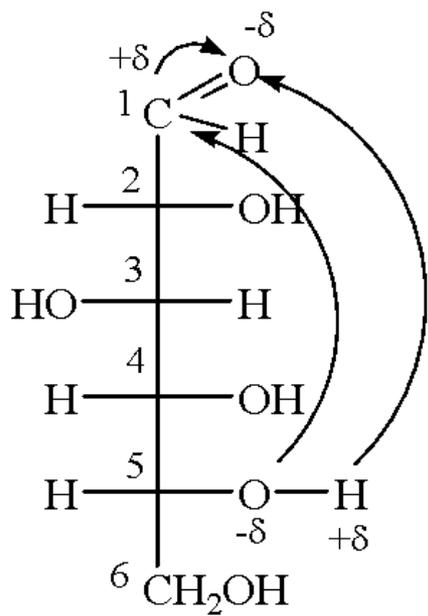

D-галактоза

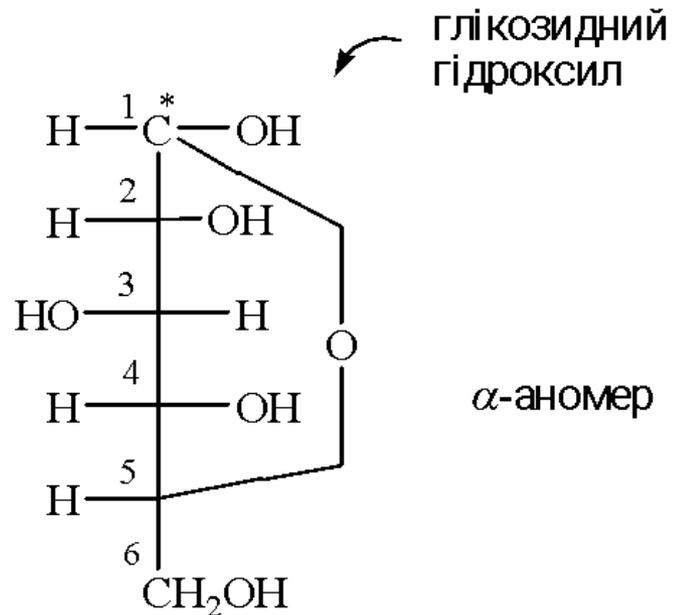
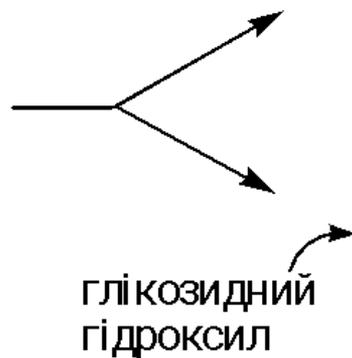
* асиметричний атом вуглецю, за яким визначають приналежність до *D*- або *L*-ряду.

Діастереомери, що здатні до взаємного перетворення, називаються епімерами. Епімери відрізняються конфігурацією другого асиметричного атома вуглецю, тобто як бачимо, *D*-глюкоза і *D*-маноза – епімери.

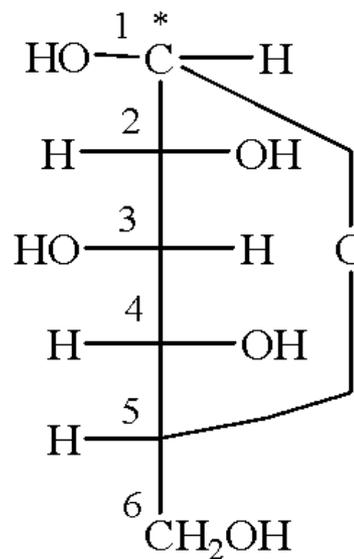
Просторовий, об'ємний ізомер, просторові ізомери з декількома асиметричними центрами, в яких конфігурація частини асиметричних атомів збігається, а частини — протилежна. На відміну від антиподів оптичних, в яких конфігурація всіх асиметричних центрів відповідно протилежна і які відрізняються один від одного лише знаком оптичного обертання при повному збігу всіх ін. властивостей, Д. відрізняються не лише кутом оптичного обертання, але і іншими фізичними властивостями, наприклад температурами плавлення, розчинністю. Вони відрізняються також деякими хімічними властивостями (швидкостями реакцій).

D-глюкоза

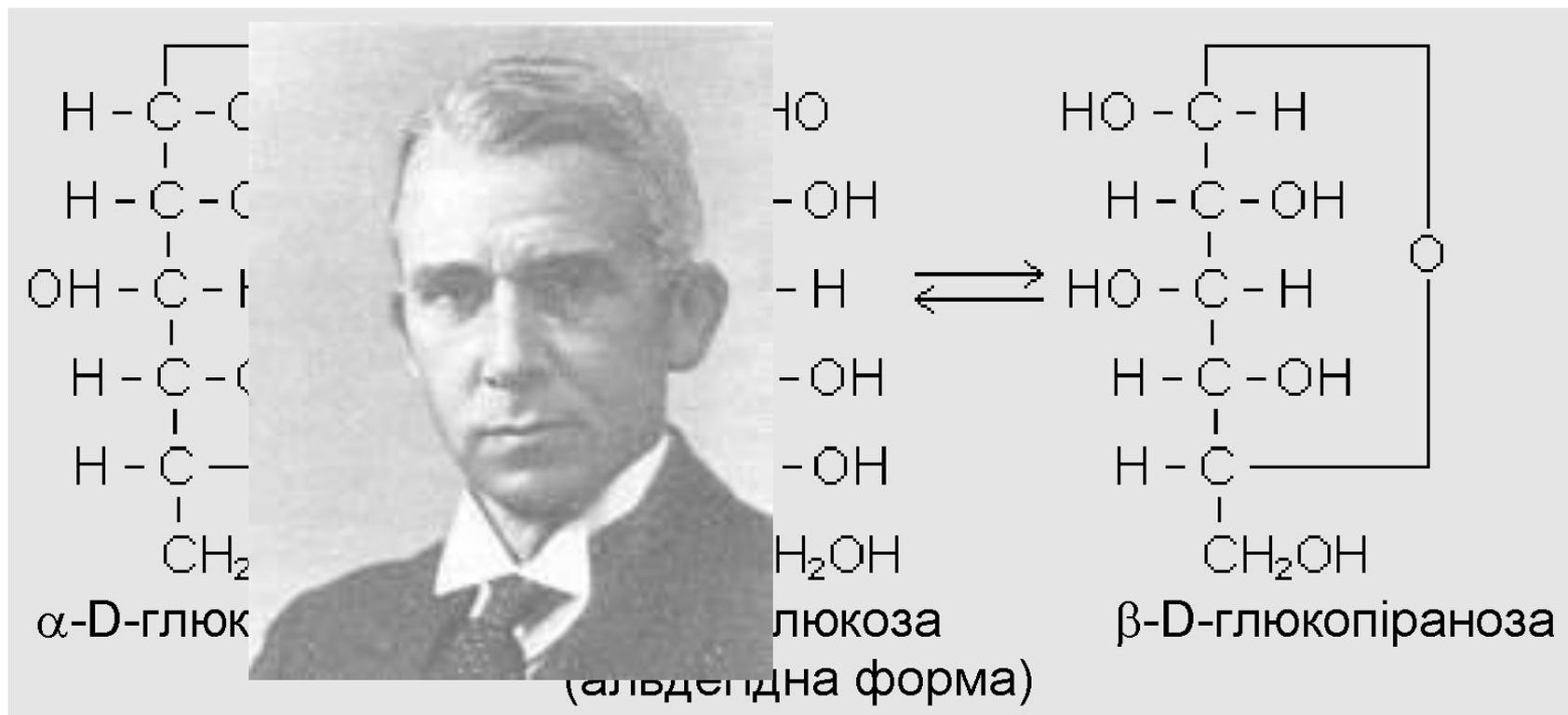

α -аномер

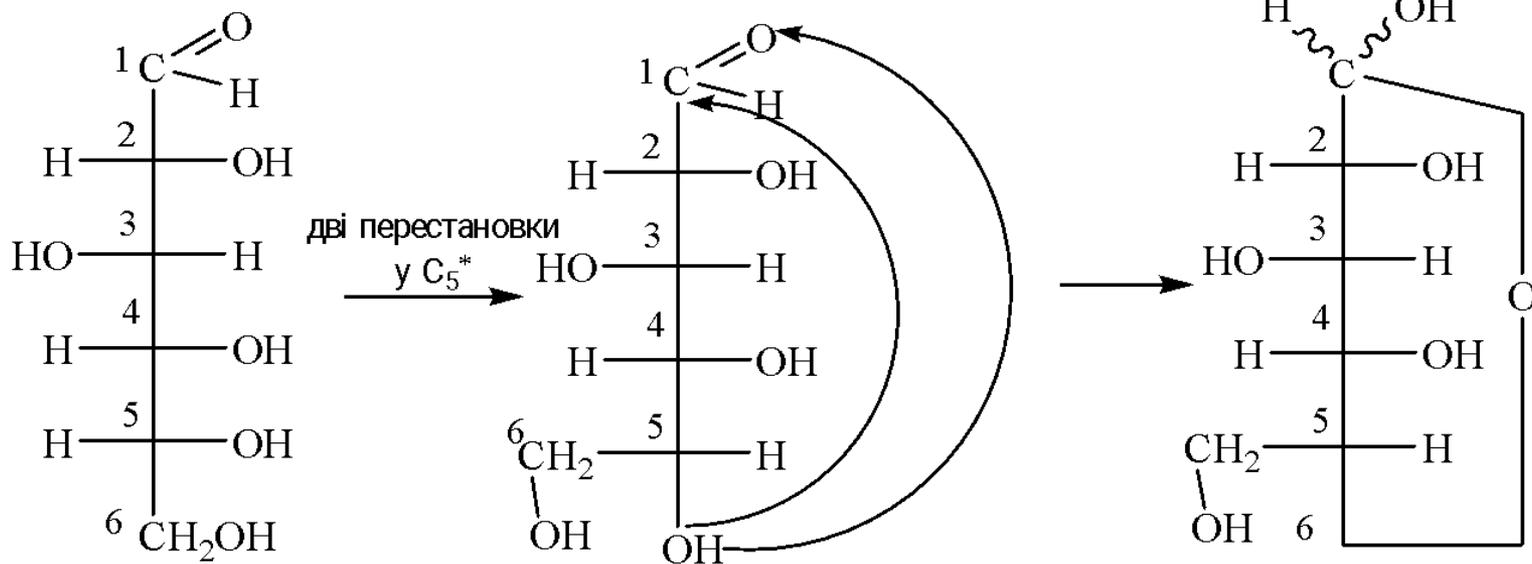
β -аномер

Діастереомерні циклічні напівацеталі можуть через проміжне утворення оксоформи перетворюватися одна в одну:

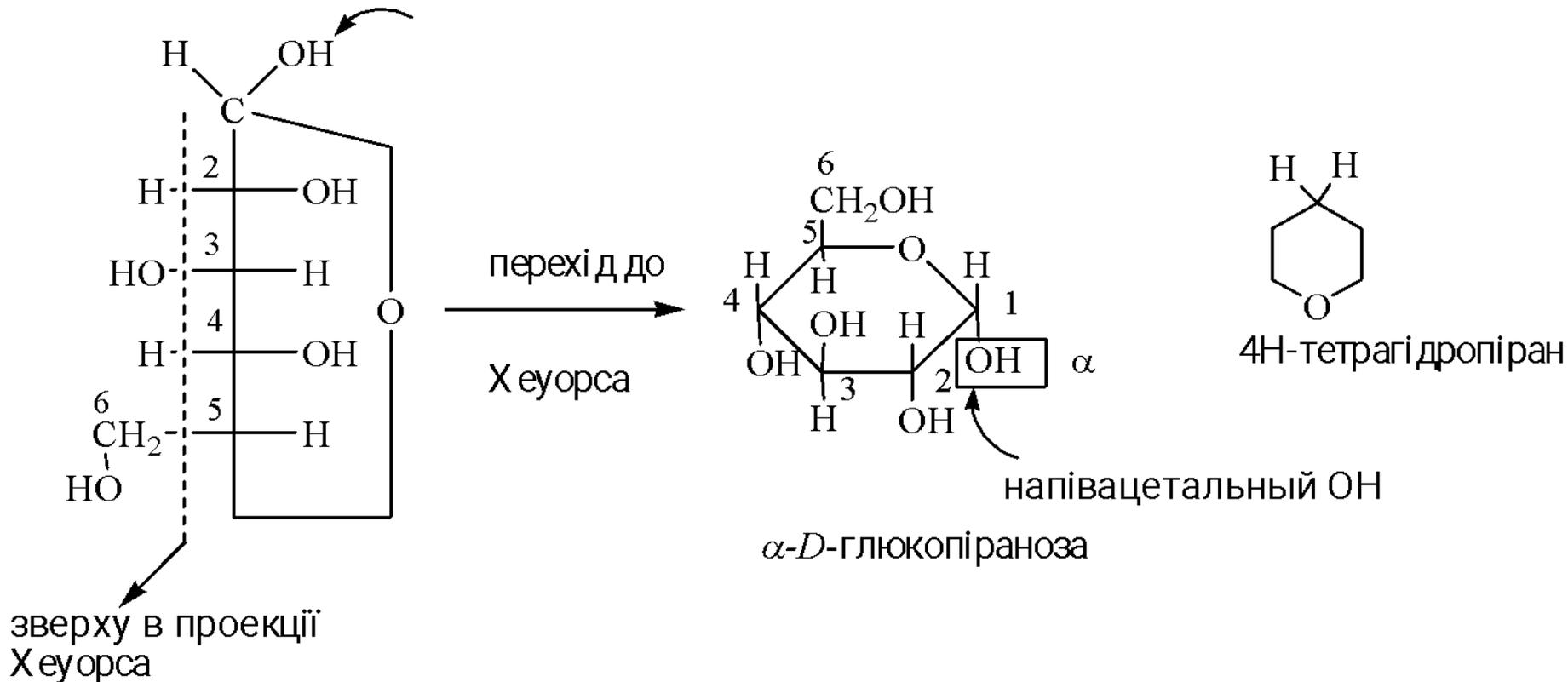
Порівняно з проекційними формулами краще уявлення про конфігурацію напівацетальних циклічних форм моносахаридів можна дати за допомогою циклічних формул за Хеуорсом (1929 р.):

Для того, щоб перейти від зображень циклічних форм у вигляді проєкцій Фішера до більш сучасного зображення у вигляді **проєкцій Хеуорса**, необхідно виконати наступні перетворення: зробити у C_5^* дві перестановки так, щоб гідроксильна група була внизу, конфігурація цього асиметричного атома вуглецю зберігається; далі утворюємо α - і β -цикли. Проєкції Хеуорса зображують у вигляді піранозного кільця, нумерують атоми, як показано на схемі: замісники розміщуються на вертикалях, при цьому ті замісники, котрі розміщуються зліва на проєкції Фішера, знаходяться зверху на проєкції Хеуорса.

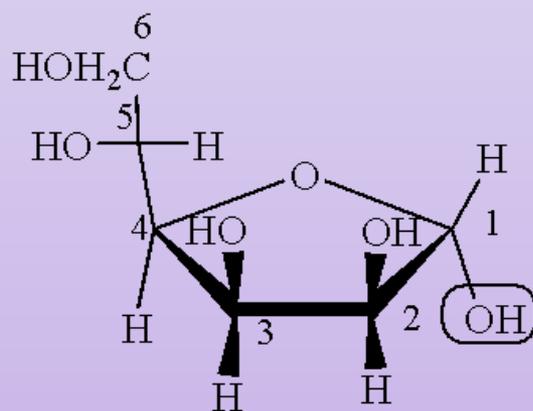
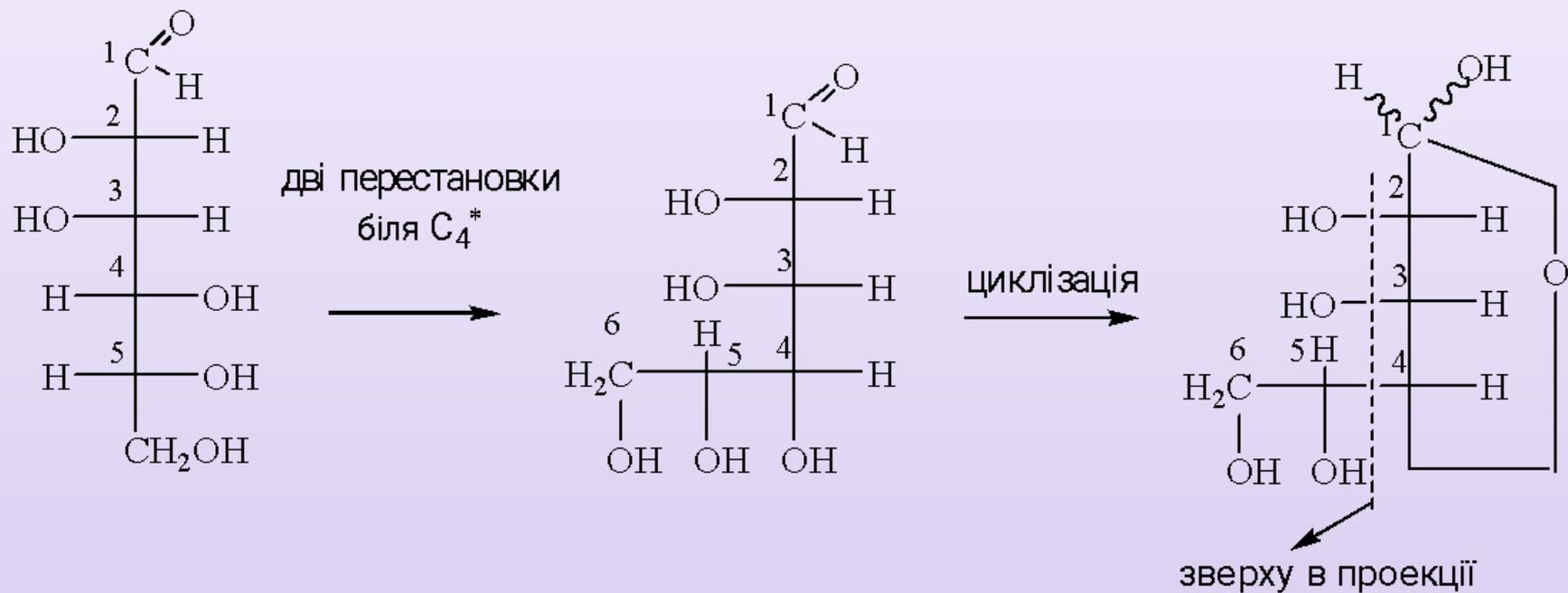

α, β -цикли

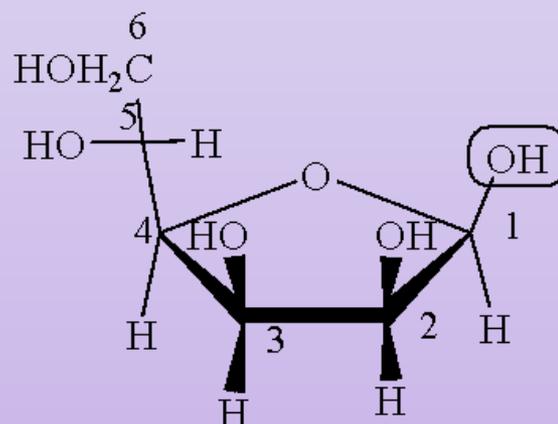
~~~~~ - два варіанти положення Н і ОН

В α -аномері циклу напівацетальний гідроксил розміщений під циклом, в β -аномері – над циклом. Шестичленний кисень-вмісний цикл називається піраном, звідси і назва α - і β -форм – піранози. Назви α - і β -аномерів для D-глюкози - α -D-глюкопіраноза і β -D-глюкопіраноза відповідно; для D-манози - α -D- і β -D-манопіранози і для D-галактози – α -D і β -D-галактопіранози.

α -D-маннофураноза

β -D-маннофураноза

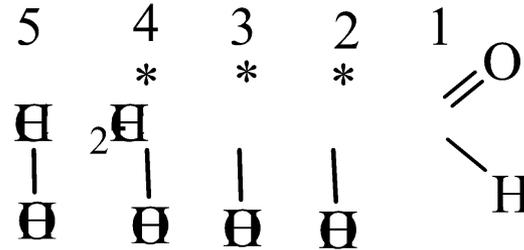

тетрагідрофуран

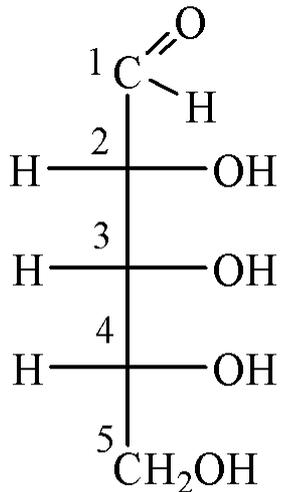
Будова альдопентоз

Циклічні форми альдопентоз – переважно фуранозні.

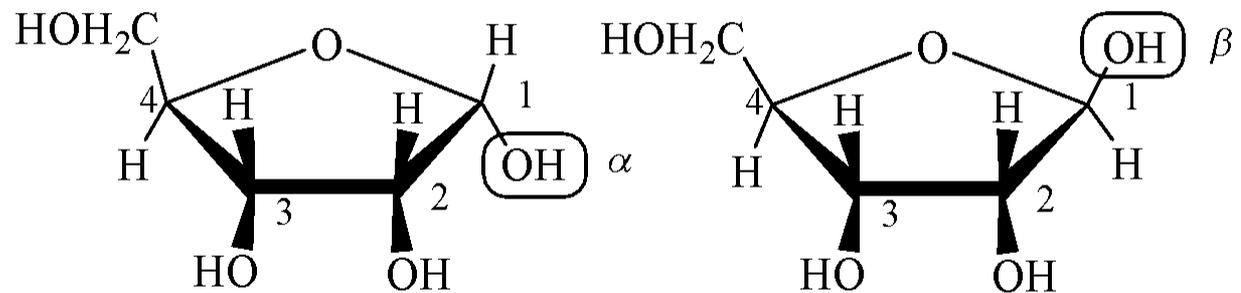
Загальна формула

Три асиметричних атоми вуглецю C^* , відповідно, $2^3=8$ стереоізомерів, чотири D,L -пари, чотири діастереоізомери. Проекції Фішера альдопентоз ми бачили в загальній таблиці. Нижче представлені лінійні і циклічні формули для D -рибози і для 2-дезоксид- D -рибози, β -форми котрих входять в склад РНК і ДНК.

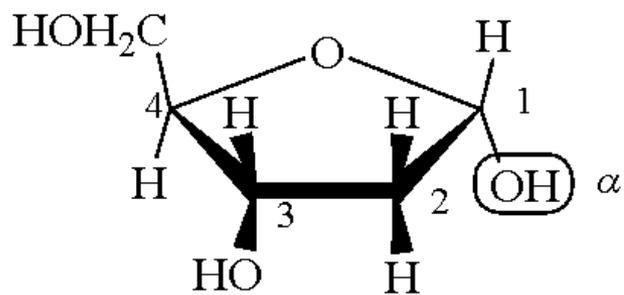
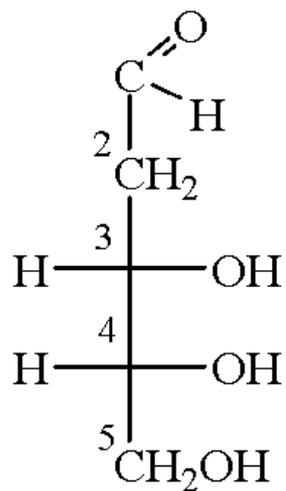

D -рибоза

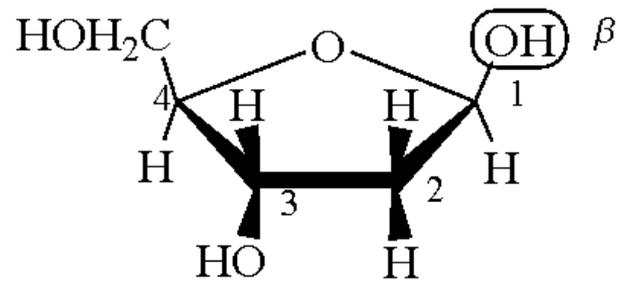

α - D -рибоза

β - D -рибоза

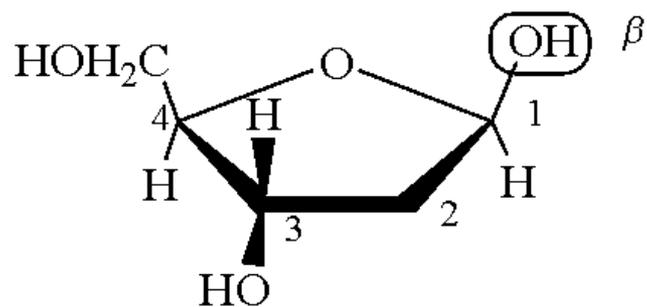

α-D-2-дезоксирибофураноза

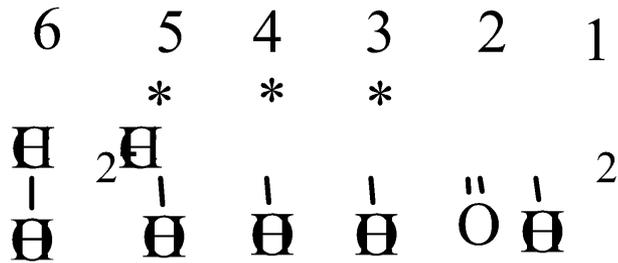
β-D-2-дезоксирибофураноза

D-2-дезоксирибоза

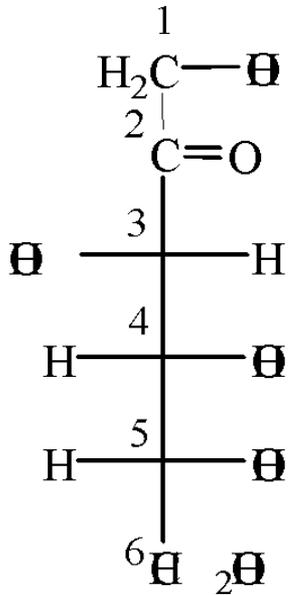

*β-D-2-дезоксирибофураноза,
другий варіант зображення*

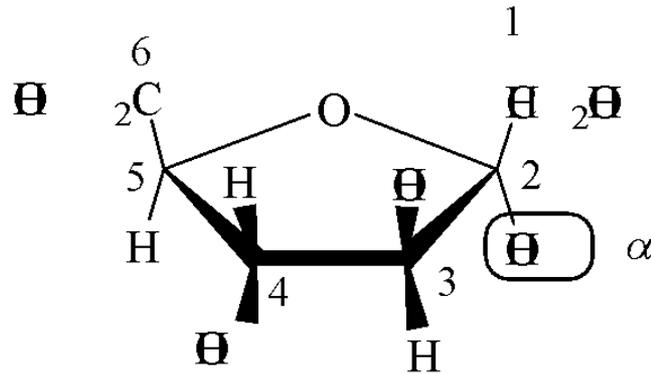
Будова кетогексоз Загальна формула

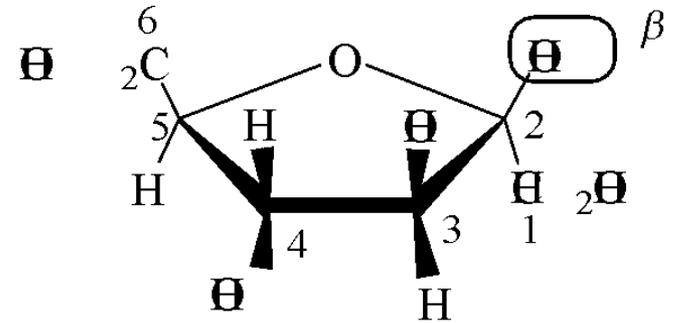
Три асиметричних атоми вуглецю C*, відповідно $2^3=8$ стереоізомерів, чотири D,L-пари, чотири діастереоізмери. Проекції Фішера кетогексоз в загальній таблиці. Циклічні форми кетогексоз, головним чином, є фуранозними, хоча можливі і піранозні.

D-глюкоза

α -D-глюкопіраноза

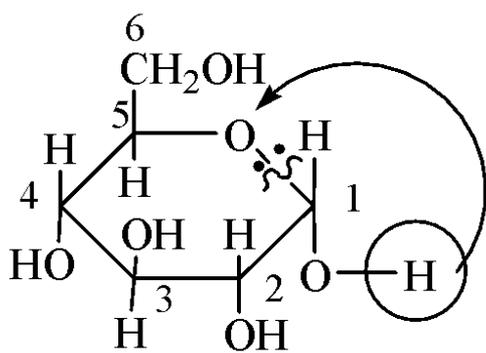

β -D-глюкопіраноза

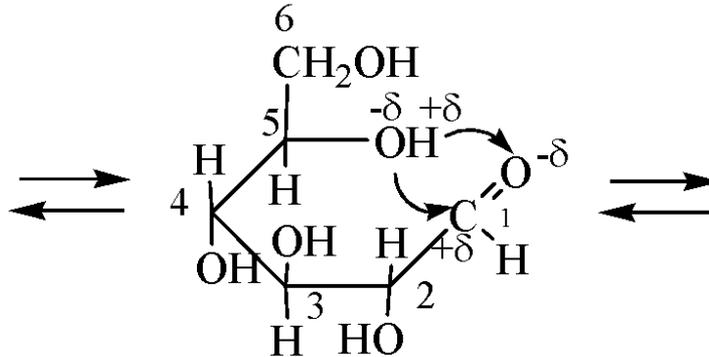
Цикло-ланцюгова таутомерія моноз

Всі монози в кристалічному стані мають циклічну будову (α -або β -). При розчиненні у воді циклічний напівацеталь руйнується, перетворюючись на лінійну форму. Лінійна форма, в свою чергу циклізується, утворюючи α і β - цикли. Лінійна форма і обидві циклічні взаємно перетворюються і знаходяться в стані динамічної рівноваги, тобто є **таутомерами**, звідси термін - **цикло-ланцюгова таутомерія** (або аномеризація - перетворення α -або β -аномера через лінійну (оксо) форму).

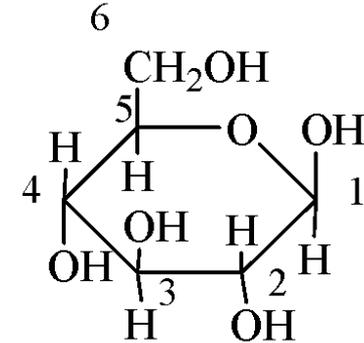
Альдогексози

α -D-глюкопіраноза
(або α -D-глюкоза)

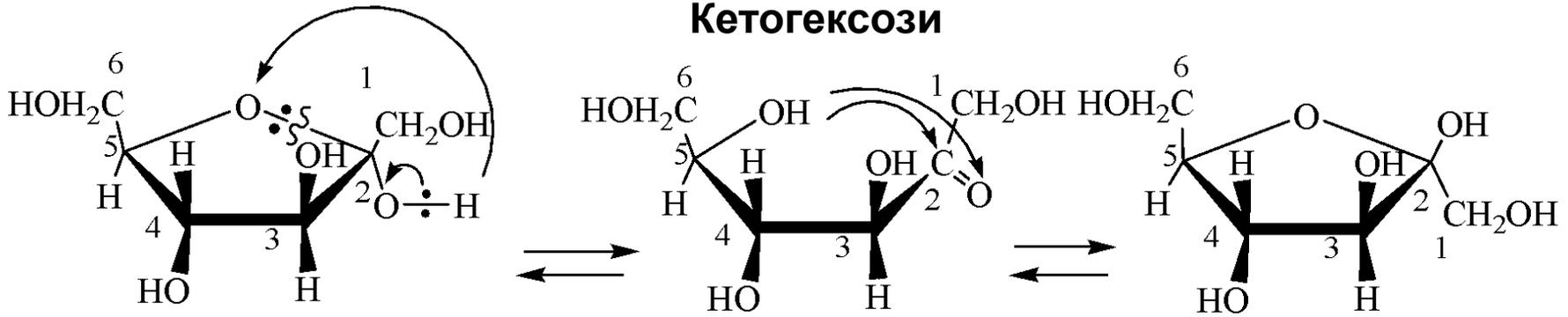

глюкоза або альдогексоза

β -D-глюкопіраноза
(або β -D-глюкоза)

Кетогексози

α -D-фруктофураноза
(або α -D-фруктоза)

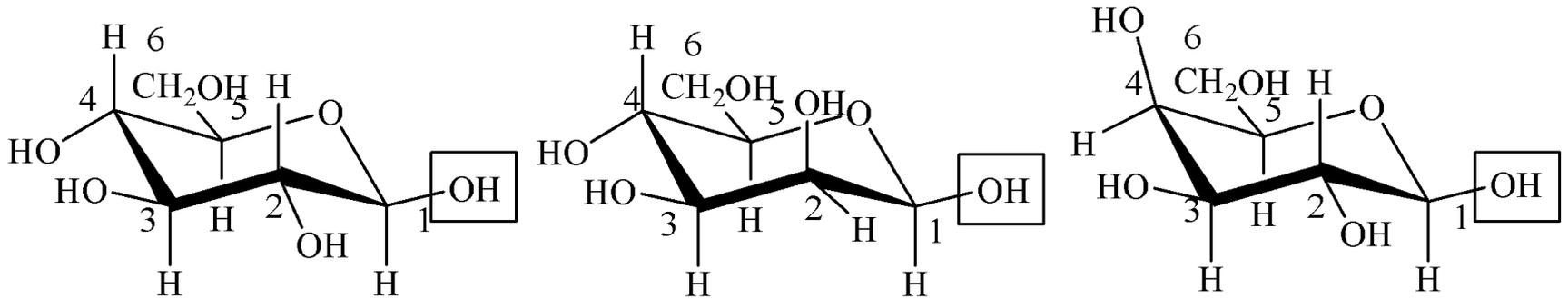
лінійна або оксо-форма

β -D-фруктофураноза
(або β -D-фруктоза)

Слід зазначити, що вміст лінійної форми у розчині, як правило, менше 1%.

Просторова будова циклічних і лінійних форм гексоз

Піранозні цикли мають крісловидну форму. Найбільш стійкі β -аномери, в котрих глікозидний гідроксил займає екваторіальне положення. Самою стабільною із альдогексоз є β -D-глюкоза, в котрої всі гідроксильні групи розміщені екваторіально.

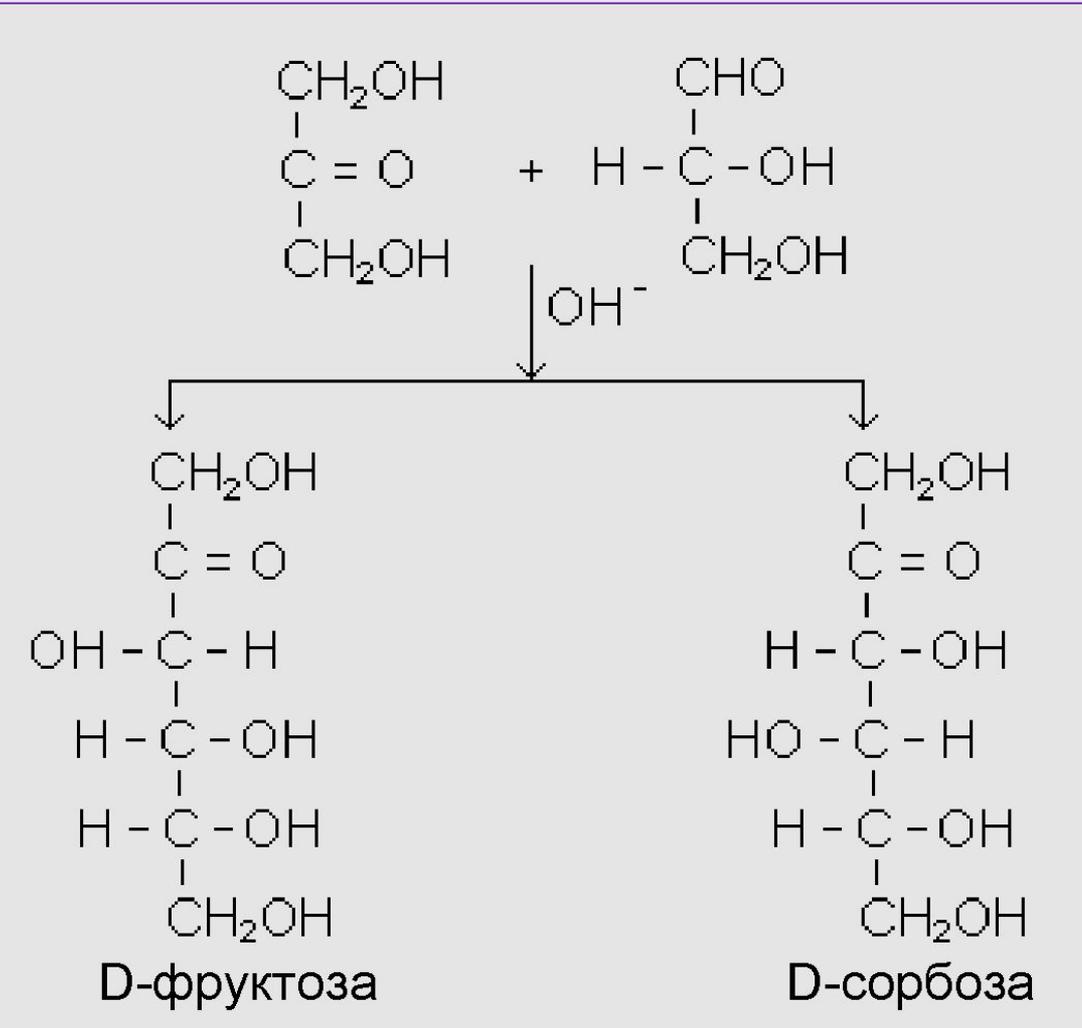

β -D-глюкоза

β -D-манноза

β -D-галактоза

Форма лінійних молекул є зигзагоподібною, за рахунок утворення водневих зв'язків між гідроксильними групами відбувається додаткове закріплення конформації

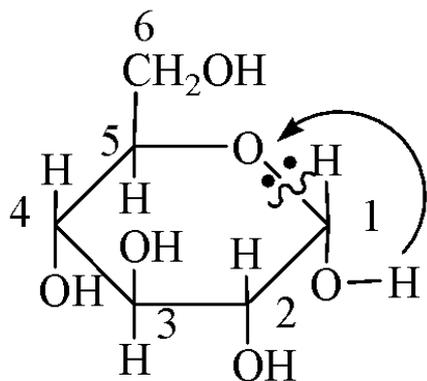
С
Щ
гід
мо
Із
ут
сп
D

Реакційна здатність

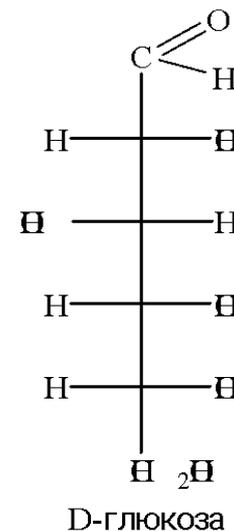
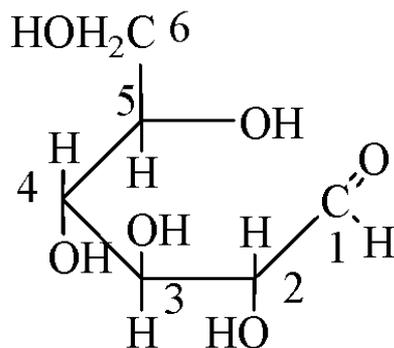
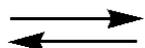
Для хімічних властивостей моноз характерні дві групи реакцій – по карбонільній групі і гідроксильним групам, причому лінійна оксо-форма переважно реагує за участю карбонільної групи, а циклічні форми – за участю гідроксильних груп.

I. Реакції по оксо-формі (лінійна форма) моноз

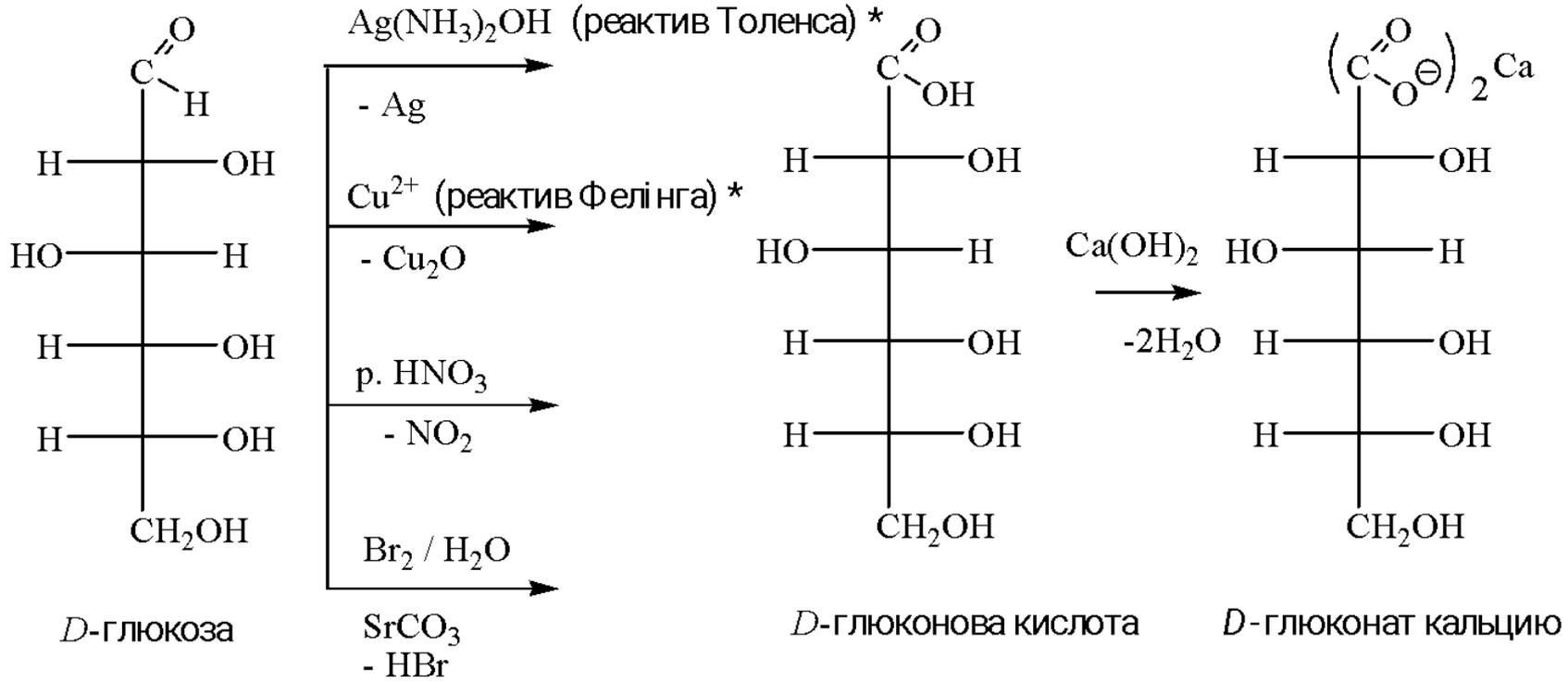
Ці реакції проходять в полярних розчинниках (часто у водних розчинах) з обов'язковою участю карбонільної групи. В розчині циклічна форма дає лінійну, як показано нижче, і при написанні реакцій ми зображуємо лише лінійну форму. По мірі протікання реакції всі циклічні форми перетворюються в лінійні.

α -D-глюкопіраноза
(α -D-глюкоза)

1. Окислення

* якісні реакції

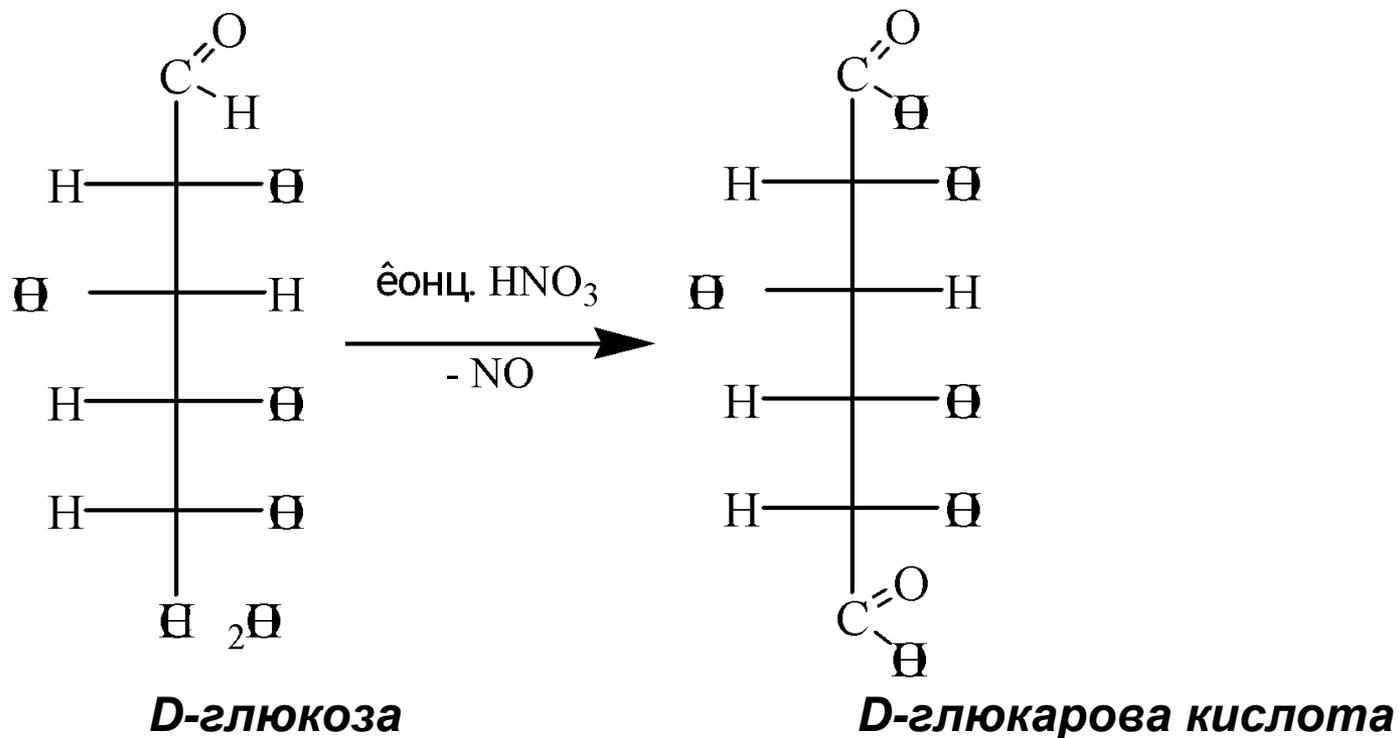
В реакціях окислення монози відіграють роль **відновників**.

При окисленні моноз за допомогою вище приведених реагентів відбувається окислення лише карбонільної групи і утворюється ряд **гліконових (альдонових) кислот**, вони відносяться до ряду пентаоксимонотрикарбонових кислот.

із D-манози $\longrightarrow$ D-манонова кислота

із D-галактози $\longrightarrow$ D-галактіонова кислота

б) Окислення конц. HNO_3 .

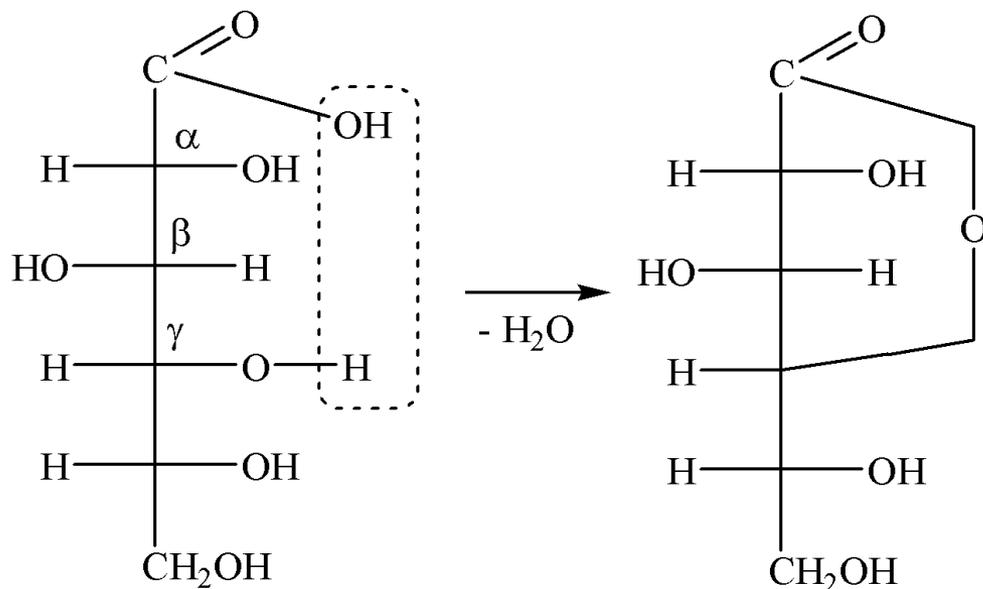

При використанні конц. HNO_3 , крім карбонільної групи, окислюється кінцева $\text{CH}_2\text{-OH}$ група, і утворюється ряд **глікарових** (арових, альдарових, цукрових) **кислот**, вони відносяться до ряду тетраоксидикарбонових кислот.

із *D*-манози — *D*-манарова кислота

із *D*-галактози — *D*-галактарова кислота

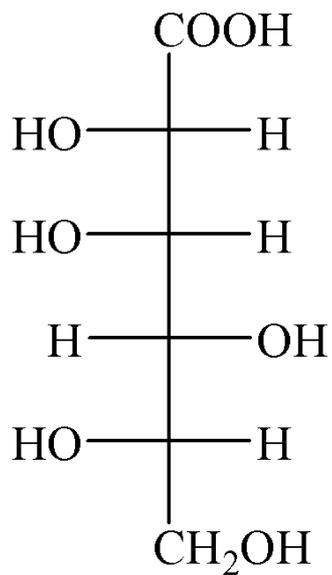
Гліконові і глікарові кислоти самочинно утворюють γ - і δ -лактони, наприклад:

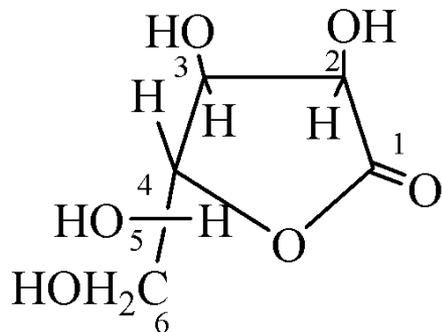
D-глюконова кислота

D- γ -глюконолактон

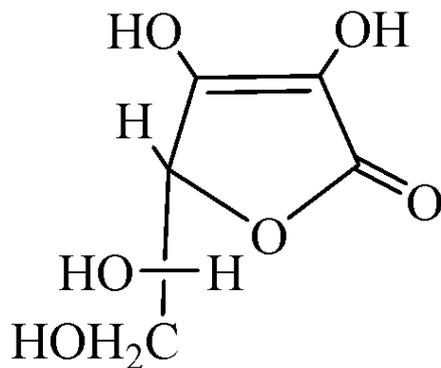
Вітамін С – *L*-аскорбінова і *L*-дегідроаскорбінова кислоти є похідним *L*-гулонової кислоти. Вітамін С забезпечує імунологічний статус людського організму. В промисловості аскорбінові кислоти одержують із *D*-глюкози синтетично.

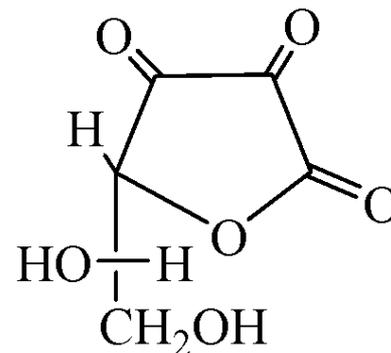
L-гулонова кислота

L- γ -гулонолактон

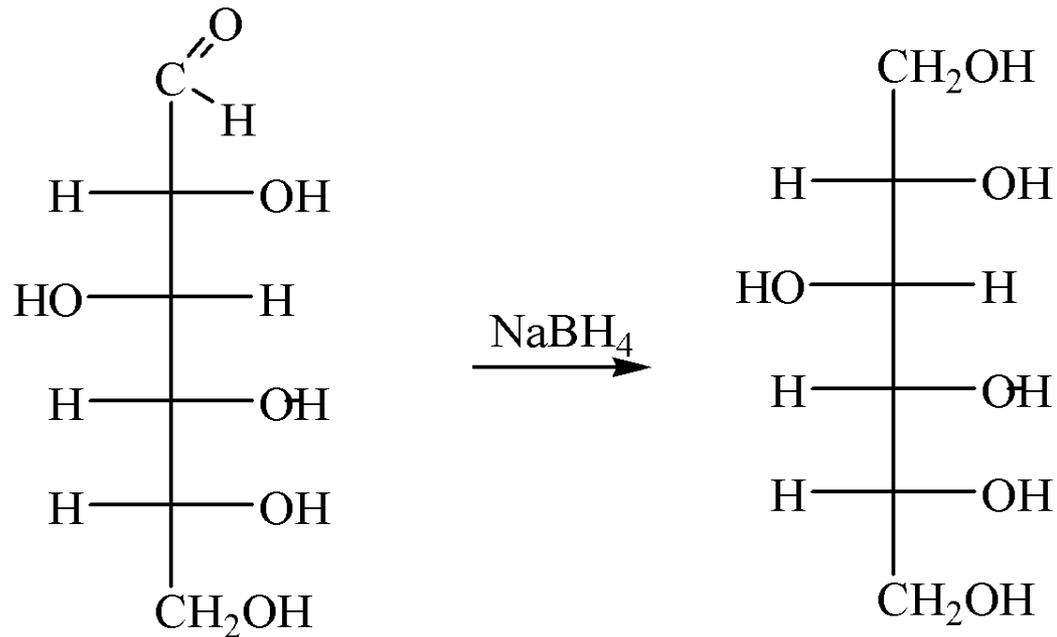
L-аскорбінова кислота
(γ -лактон 2,3-дегідро-*L*-
гулонової кислоти)

γ -лактон 2,3-дикето-*L*-
гулонової кислоти

2. Відновлення

При відновленні моноз утворюються багатоатомні спирти, **гліцити** (альдити).

D-глюкоза

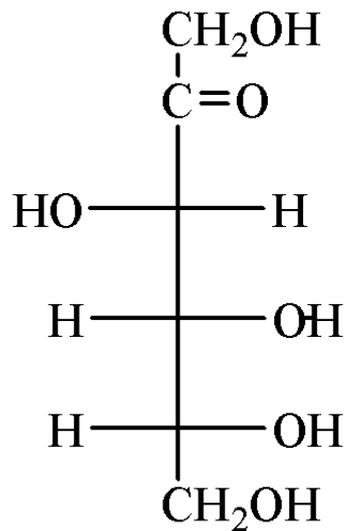
D-глюцит (сорбіт)

із *D*-галактози $\longrightarrow$ *D*-галактит

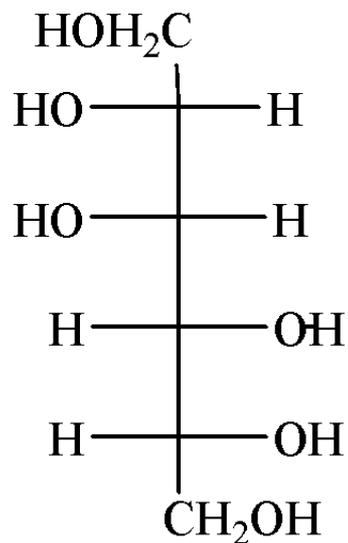
із *D*-манози $\longrightarrow$ *D*-маніт

Гліцити (особливо маніти) широко розповсюджені в рослинному світі (водорослі, оливки, цибуля), дають солодкуватий смак рослинам. Сорбіт є замінником сахарози (цукру), але практично не засвоюється.

При відновленні кетоз утворюються два діастереомерних альдити.

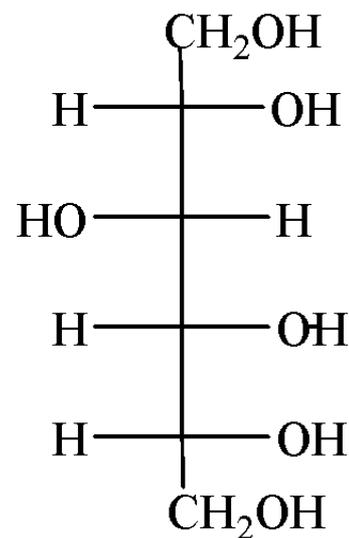

D-фруктоза

D-маніт

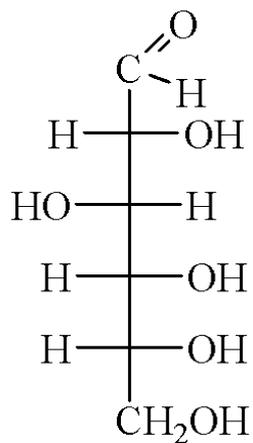
+

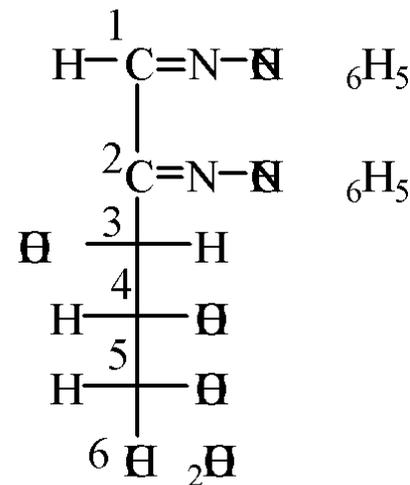
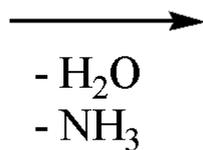
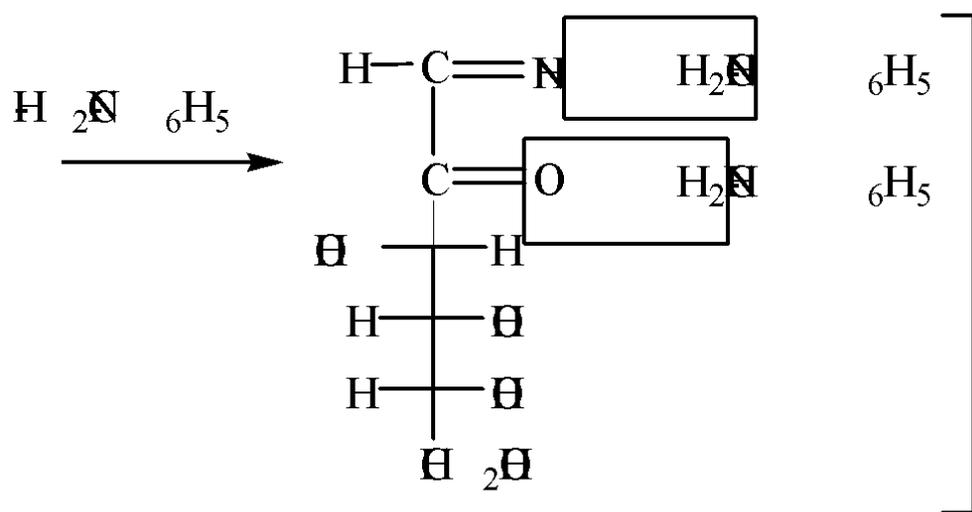
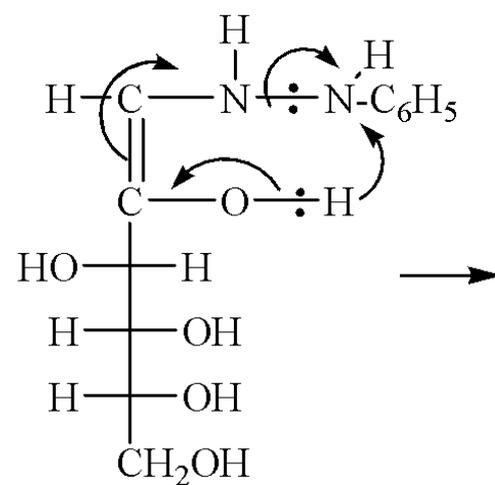
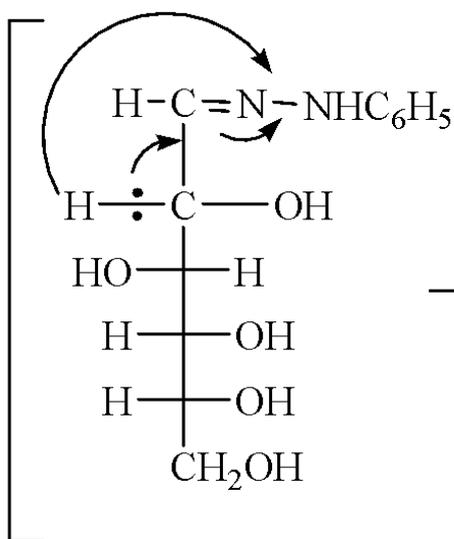
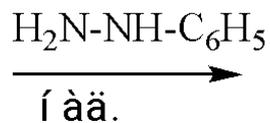
D-глюцит

б)

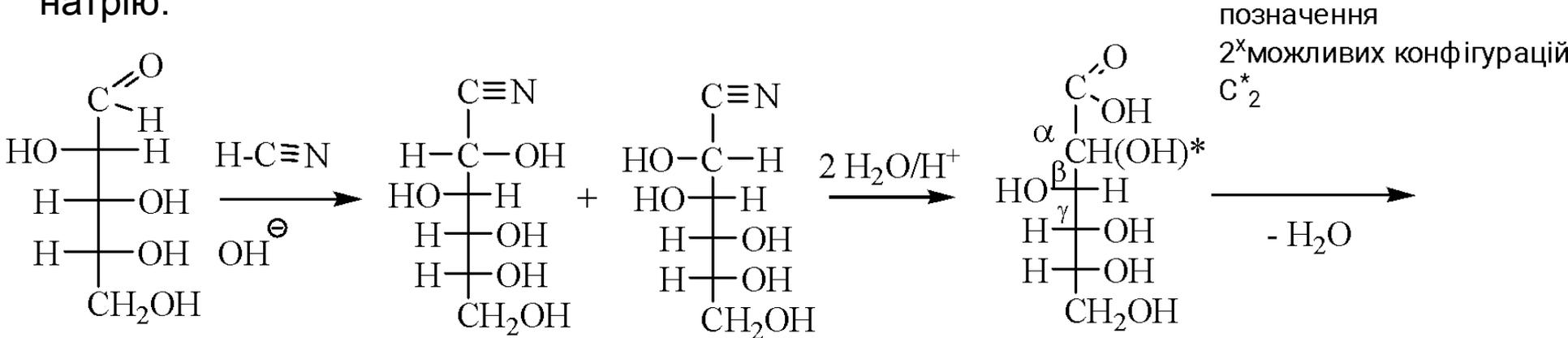
D-глюкоза

D-глюкоза, *D*-маноза і *D*-фруктоза утворюють один і той же озон, оскільки в цих сполуках співпадають конфігурації асиметричних атомів C_3 , C_4 и C_5 .

4. Послідовність реакцій для подовження ланцюга моноз (синтез Кіліані-Фішера)

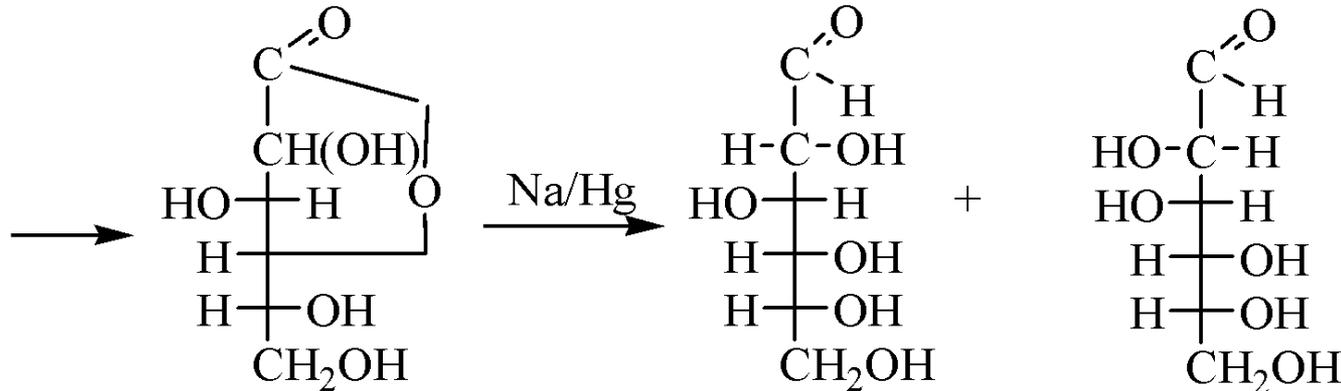
Лактон відновлюють амальгамою натрію, можна використовувати боргідрид натрію.

D-арабіноза

нітрили *D*-глюконової і
D-манової кислот (епімери)

D-глюконова і
D-манова кислоти

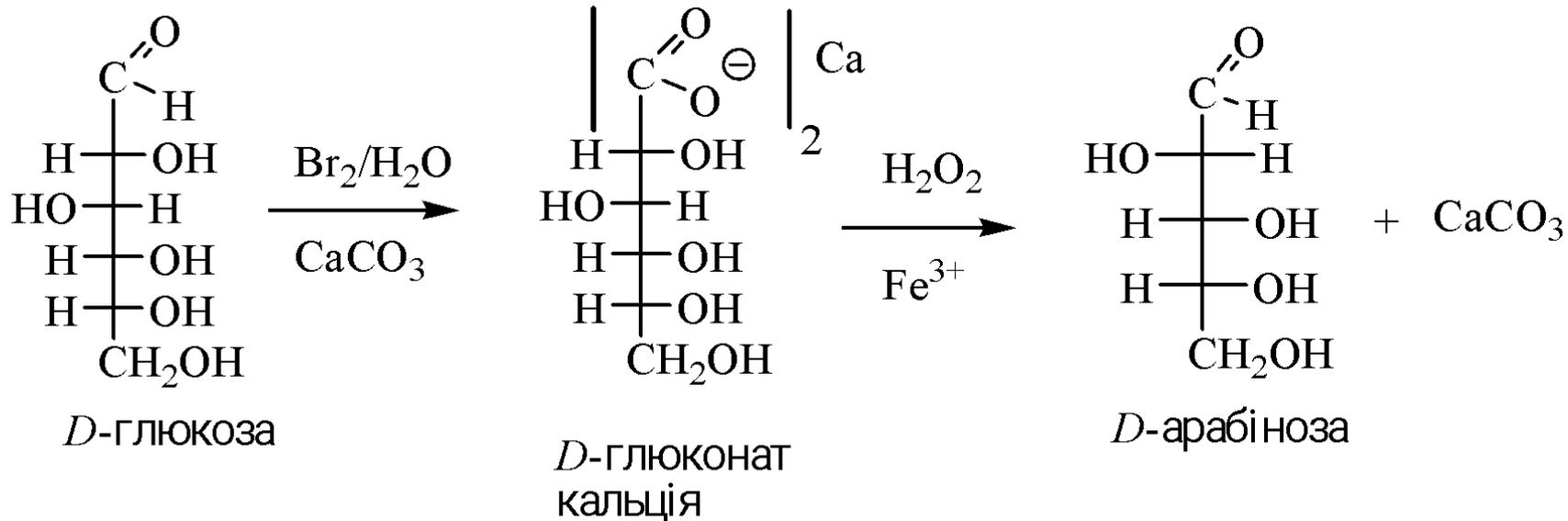
γ-лактони
D-глюконової і
D-манової кислот

D-глюкоза

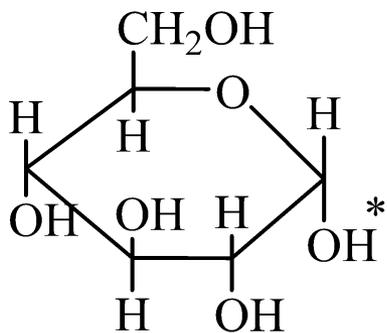
D-маноза

5. Послідовність реакцій для укорочення ланцюга моноз (деградація за Руффом)

Декарбоксілювання проводять пероксидом кисню в присутності заліза, т.з. реактив Фентона. Вихід нажаль всього 30-40%.

II. Реакції циклічної форми

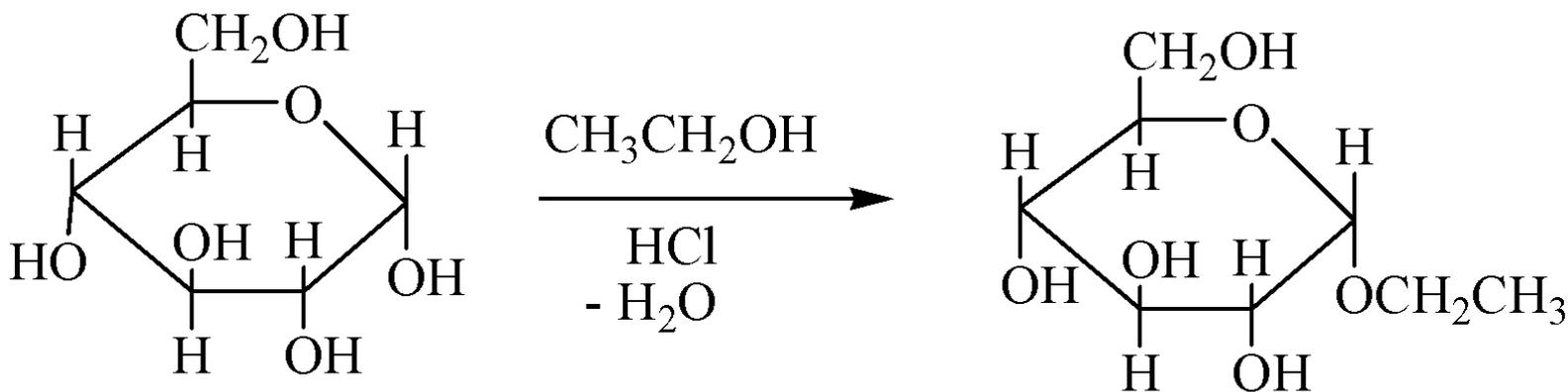

- OH* - **глікозидний гідроксил** (напівацетальний)
- OH - **глікозний гідроксил** (групи, аналогічні -OH групам багатоатомних спиртів)

Реакційна здатність глікозидного гідроксилу вище реакційної здатності глюкозних (спиртових) гідроксилів.

1. Алкілювання

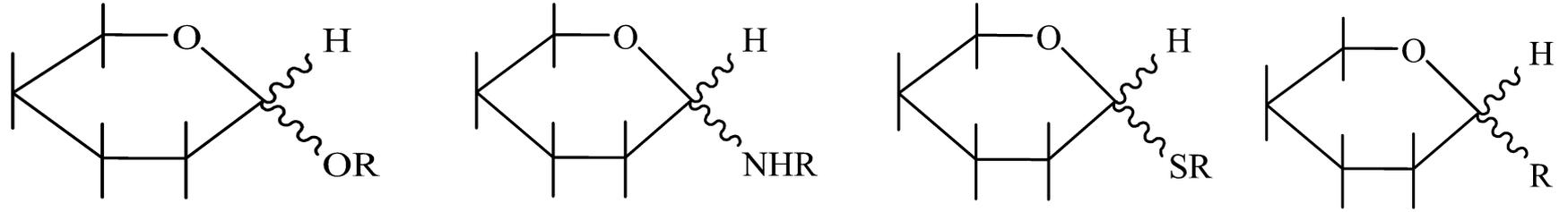
а) **моноалкілювання** (в реакції бере участь лише глікозидний гідроксил).

Одержана сполука відноситься до ряду ацеталей. Із манози одержують манозиди, із галактози – галактозиди.

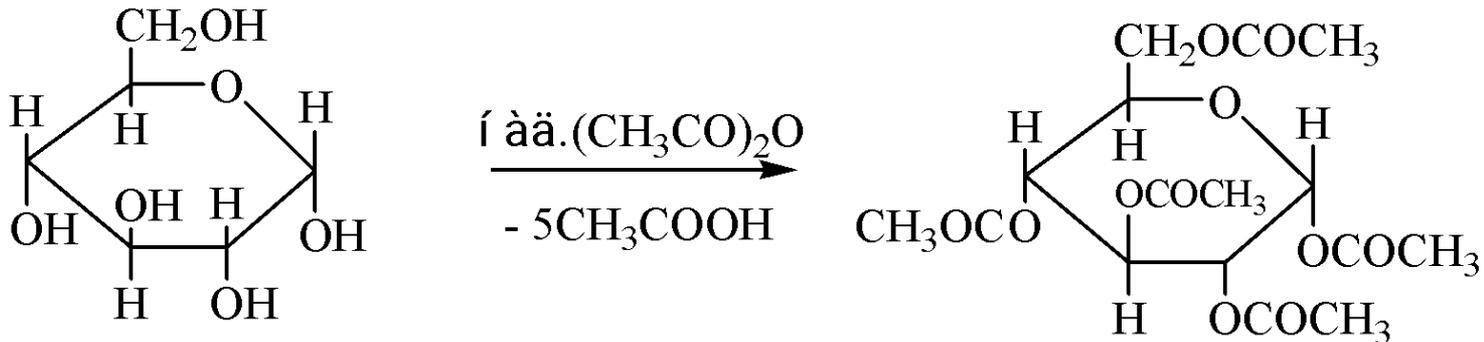
α -етил-D-глюкопіраноза
або α -глюкозид

Глікозиди – циклічні форми моно- та олігосахаридів, в котрій залишок циклічної форми зв'язаний іншим органічним залишком – **агліконом** через гетероатом. Розрізняють O,N,S,C – глікозиди. Зв'язок між глікозильним залишком і агліконом називається глікозидним. В залежності від числа атомів вуглецю в циклі розрізняють **фуранозиди, піранозиди, септанозиди**.

2. Ацилювання

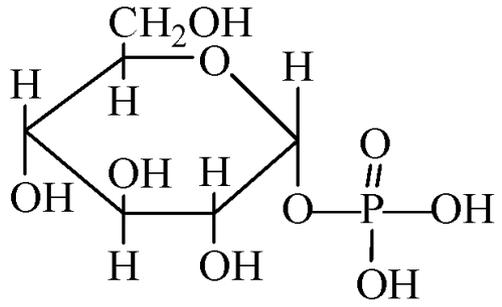
Ацилювання проходить по всім гідроксильним групам. Утворюються складно ефірні групи, кислий гідроліз продукту приводить до вихідної монози.

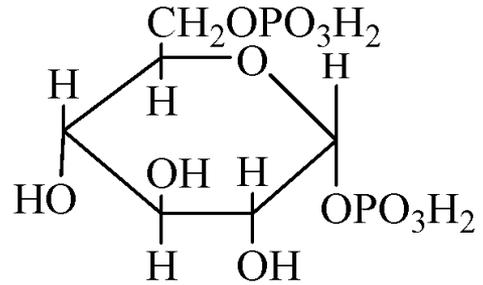
α -ацетил-2,3,4,6-тетраацетил-*D*-глюкози
(пентаацетат *D*-глюкози)

3. Фосфолірування

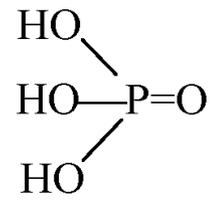
Перетворення вуглеводів у складні ефіри фосфорної кислоти – фосфати.

1-*α-D-глюкоза*
(eî ð Êî ði)

1,6-*α-D-глюкоза*

фосфат
eèñeî àà

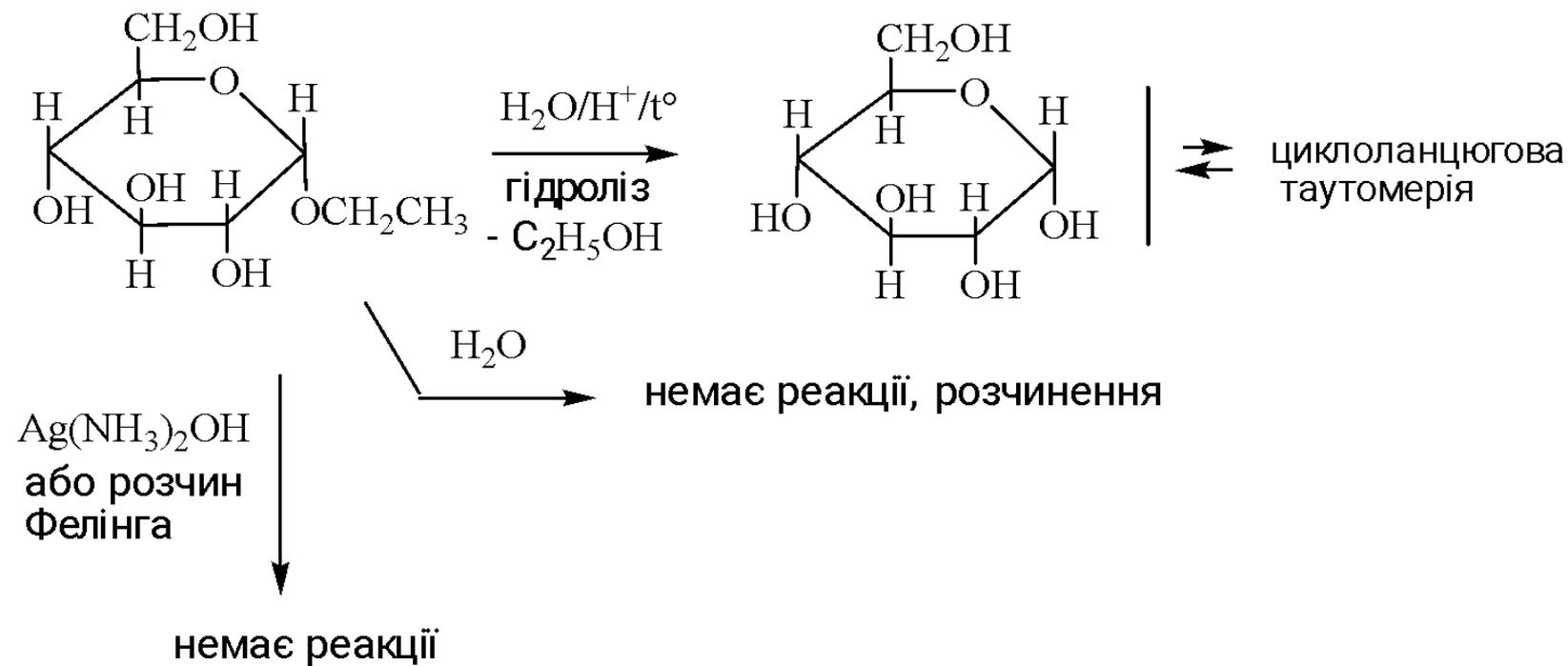
Хімічний аналіз фосфатів складний, хоча багато із фосфатів було отримано синтетичним шляхом. Фосфати відіграють виняткову роль у життєдіяльності організмів. Фосфатами є РНК, ДНК, ряд ферментів.

Карл Фердінанд Корі – американський біохімік австрійського походження

Реакційна здатність глікозидів.

1. Гідроліз і відношення до розчину Толенса и Фелінга.

Глікозиди – невідновлююча форма моноз.